

Obrona z urzędu w stadium wykonawczym w świetle projektu ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹

PATRYCJA CHABIER

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Prawo do obrony, chronione zarówno przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej² (dalej: Konstytucja RP; art. 42 ust. 2), jak i europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³ (dalej: EKPCz; art. 6 ust. 3) oraz Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych⁴ (dalej: MPPOiP; art. 14 ust. 3), należy do najważniejszych praw człowieka. Skazany, podobnie jak podejrzany i oskarżony, ma prawo do obrony materialnej, którą stanowi całokształt uprawnień umożliwiających odpieranie stawianych mu zarzutów i przedstawianie własnych racji, oraz obrony formalnej, czyli fakultatywnego lub obligatoryjnego korzystania z pomocy obrońcy.

Za fundament rzeczonoego prawa do obrony na gruncie polskiego ustawodawstwa należy uznać art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, który stano-

¹ Stan prawny na dzień 4 października 2013 r.

² Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 319 z późn. zm.

³ Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 184 z późn. zm.

⁴ Dz.U. 1997, Nr 38, poz. 167.

wi, co następuje: „Każdy, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu”. Przepis ten, mający charakter zasady konstytucyjnej, znajduje odzwierciedlenie w prawie do obrony podejrzanego i oskarżonego ustanowionym w art. 6 Kodeksu postępowania karnego⁵ (dalej: k.p.k.), który stanowi, że: „Oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć”. W Kodeksie karnym wykonawczym⁶ (dalej: k.k.w.) przedmiotowa zasada poza wieloma przepisami dotyczącymi prawa skazanego do obrony materialnej, wyraża się w art. 8, w którym zagwarantowano skazanemu prawo do korzystania z pomocy obrońcy w oparciu o udzielone przez skazanego pełnomocnictwo (art. 8 § 1 k.k.w.: „W postępowaniu wykonawczym skazany może korzystać z pomocy obrońcy ustanowionego w tym postępowaniu”) oraz obronę obowiązkową (art. 8 § 2 k.k.w.: „W postępowaniu przed sądem skazany musi mieć obrońcę, jeżeli: 1) jest głuchy, niemy lub niewidomy, 2) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności, 3) nie ukończył 18 lat, 4) uchylony), 5) sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę”).

Tym samym, w pełni podzielając pogląd S. Paweli, iż w materii prawa do obrony, ustawodawca zrównał uprawnienia skazanego z uprawnieniami oskarżonego (podejrzanego)⁷, należy rozstrzygnąć kwestię, w jakim zakresie prawo skazanego do obrony w postępowaniu wykonawczym podlega przepisom k.p.k. Należy mieć bowiem na uwadze, iż k.k.w. jest wprawdzie kodyfikacją autonomiczną, jednak w odniesieniu do kwestii nieuregulowanych w kodeksie na mocy art. 1 § 2 k.k.w.⁸ pomocniczo odsyła do przepisów k.p.k., nakazując ich odpowiednie stosowanie.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997, Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997, Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).

⁷ S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 94.

⁸ Artykuł 1 § 2 k.k.w.: „W postępowaniu wykonawczym w kwestiach nieuregulowanych w niniejszym kodeksie stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego”.

Kodeks karny wykonawczy przede wszystkim milczy w kwestii możliwości wyznaczenia obrońcy z urzędu, zarówno na wniosek skazanego, który nie ma obrońcy z wyboru i w należyty sposób wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, a także wyznaczonego na mocy odpowiedniej decyzji procesowej (zarządzenia prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy lub postanowienia sądu) w przypadku zaistnienia przesłanek obrony obligatoryjnej i symultanicznego braku obrońcy z wyboru. Powstaje więc pytanie, czy takiemu skazanemu można wyznaczyć obrońcę z urzędu, stosując na podstawie art. 1 § 2 k.k.w. odpowiednio przepis art. 78 § 1 k.p.k. („Oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny”) lub art. 81 § 1 k.p.k. („Jeżeli w warunkach określonych w art. 78 § 1, art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 [przesłanki obrony obligatoryjnej — P.Ch.] oskarżony nie ma obrońcy z wyboru, prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza mu obrońcę z urzędu”)⁹. Na tak postawione pytanie należy z całym przekonaniem odpowiedzieć twierdząco. W ocenie wielu wybitnych przedstawicieli doktryny prawa karnego wykonawczego¹⁰ brak w postępowaniu wykonawczym wyraźnych przepisów normujących instytucję obrony z urzędu implikuje odpowiednie stosowanie przepisów k.p.k., tym bardziej że — jak zauważa Z. Świda¹¹ — ustawodawca, mając obowiązek uregulowania rzeczowej materii w akcie o randze ustawy, zaniechał jej odmiennej

⁹ K. Postulski, *Status skazanego w postępowaniu przed sądem*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1–2, s. 206.

¹⁰ L. Bogunia, *Niektóre zagadnienia dotyczące sytuacji prawnej skazanego w postępowaniu wykonawczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” IX, 2001, s. 229; M. Gałązka, [w:] M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2009, s. 49; T. Grzegorzczak, *Obrońca w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra” 1989, nr 3, s. 56; Z. Hołda, *Obrońca w postępowaniu wykonawczym (wybrane problemy)*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności — księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska et al., Warszawa 2000, s. 413; B. Koch, J. Śliwowski, *Obrona w Kodeksie karnym wykonawczym*, „Palestra” 1969, nr 12 (wkładka), s. 7; S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 104.

¹¹ Z. Świda, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 30.

regulacji w k.k.w. O słuszności rzeczzonego poglądu przekonuje również Z. Hołda¹², wskazując, że nie bez powodu w dotychczasowych projektach nowelizacji kodeksów karnych nie proponowano (pomimo dyskusji na ten temat) zmian odpowiednich sformułowań w k.k.w., dotyczących obrony skazanego *ex officio*. Nie bez znaczenia jest również przedstawiony wyżej art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, który przecież wyraźnie stanowi o „korzystaniu z pomocy z urzędu we wszystkich stadiach postępowania”, a zatem również w stadium wykonawczym postępowania karnego¹³.

Zgodnie z powyższym ustanowienie obrońcy w postępowaniu wykonawczym następuje przez udzielenie konkretnemu adwokatowi upoważnienia do obrony w tym postępowaniu. Skazany, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby wyznaczono mu obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, przy czym może to nastąpić przez przedstawienie stosownych dokumentów (np. zaświadczenia administracji zakładu karnego, że w depozycie skazanego nie ma żadnych środków pieniężnych) potwierdzających jego stan majątkowy i rodzinny oraz przez wskazanie bilansu uzyskiwanych dochodów i wysokości ponoszonych wydatków. Ocena, czy zachodzi podstawa do powołania obrońcy z urzędu, należy do prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy¹⁴. Na decyzję o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu zażalenie nie przysługuje. W przypadku natomiast wystąpienia przesłanek obrony obligatoryjnej wskazanych w art. 8 § 2 k.k.w., obrona z urzędu aktualizuje się w momencie złożenia przez skazanego oświadczenia, iż nie posiada obrońcy z wyboru.

Tymczasem w świetle treści i uzasadnienia do rządowego projektu nowelizacji Kodeksu postępowania karnego¹⁵, przygotowanego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości RP (dalej: KKPK) — przekazana w dniu 30 września 2013 r. Prezyden-

¹² Z. Hołda, *op. cit.*, s. 416.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Między innymi postanowienie Sądu Najwyższego — Izba Karna z dnia 19 września 2002 r., IV KK 276/02, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” I, 2012, nr 3 (dodatek), s. 35.

¹⁵ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870 z dnia 8 listopada 2012 r.

towi RP do podpisu ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹⁶ zawiera istotną, do aktualnie obowiązujących przepisów, modyfikację zasad korzystania z pomocy prawnej z urzędu (art. art. 78, 80a, 81 k.p.k.), implikowaną przede wszystkim zmianami w zakresie zwiększenia kontrydiktoryjności postępowania karnego. Jak wskazuje P. Kardas, mimo wielokrotnego podkreślania przez KKKP, iż właśnie rzeczona zależność stanowiła asumpt do przemodelowania instytucji pomocy prawnej z urzędu¹⁷, to w zasadzie podstawowy akcent w zakresie racjonalizacji poszerzenia uprawnień stron do korzystania z pomocy z urzędu związany jest z elementami gwarancyjnymi, w szczególności zaś z koniecznością zapewnienia realnej możliwości korzystania z profesjonalnej pomocy obrońcy oraz dyrektyw wynikających z orzecznictwa krajowych i międzynarodowych organów sądowych¹⁸.

Zgodnie z przedmiotowym uzasadnieniem przyjmuje się, że jedynie na etapie postępowania przygotowawczego wyznaczenie obrońcy z urzędu uzależnione będzie od wykazania przez podejrzanego braku możliwości poniesienia kosztów obrony, natomiast w postępowaniu sądowym wyznaczenie obrońcy z urzędu (w wypadkach innych niż wskazane w art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k.) następować będzie na wniosek oskarżonego, bez związku z jego sytuacją majątkową (dodany nowelą

¹⁶ Uwzględniająca część poprawek wprowadzonych przez Senat uchwałą z dnia 20 września 2013 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk senacki nr 1734.

¹⁷ Jak wskazano w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870 z dnia 8 listopada 2012 r., s. 29, 130: „Ewolucja ta [dotychczasowego systemu wyznaczania obrońcy z urzędu — P.Ch.] wynika zarówno z przekazania oskarżonemu większej swobody w zakresie realizacji prawa do obrony, poszerzenia elementów kontrydiktoryjności, jak i z konieczności realizacji dyrektyw wynikających z orzecznictwa krajowych i międzynarodowych organów sądowych” oraz „Zapewnienie realnego dostępu do pomocy obrońcy dla każdego oskarżonego ma bardzo istotne znaczenie w kontekście wprowadzenia zasady przeprowadzania dowodów na rozprawie na wniosek stron, a jedynie wyjątkowo, w szczególnie uzasadnionych przypadkach — z urzędu przez sąd (art. 167 k.p.k.)”.

¹⁸ P. Kardas, *Projektowany model obrony z urzędu a zasada prawdy materialnej*, „Palestra” 2013, nr 5–6, s. 10.

art. 80a¹⁹). Tym samym w projekcie nowelizacji znalazł odzwierciedlenie postulat wskazywany przez A. Murzynowskiego już prawie dwie dekady temu, stanowiący, iż niezależnie od tego, czy zachodzi wypadek obrony niezbędnej, a oskarżony nie ma obrońcy z wyboru, czy też oskarżony wykaże, że nie może ponieść kosztów obrony ze względu na trudne warunki materialne — należy mu wyznaczyć obrońcę z urzędu zawsze wtedy, gdy się o to zwróci, albowiem obowiązek ten wynika wprost z Konstytucji, która wymaga umożliwienia każdemu oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy²⁰. Wprowadzona w przepisie art. 80a § 1 modyfikacja zakresu działania obrońcy, w założeniu KKKPK, zapobiegać ma paraliżowi postępowania sądowego w postaci ewentualnego powoływania się w środkach odwoławczych przez oskarżonego, któremu odmówiono obrońcy z urzędu, na brak możliwości prowadzenia skutecznej obrony i faktyczny brak możliwości korzystania z profesjonalnego zastępstwa procesowego, albowiem jedyną podstawą odmowy wyznaczenia obrońcy w tym trybie jest funkcjonowanie obrońcy z wyboru lub konieczność wyznaczenia obrońcy z urzędu w trybie art. 81 § 1 k.p.k.²¹ W odniesieniu do prawa do posiadania obrońcy i realizowania prawa do obrony proponowane przedmiotową reformą zmiany tworzą model dostępu do pomocy prawnej, który należy uznać za w pełni zgodny z przewidzianym w art. 6 ust. 3 lit. c EKPCz. Przy czym wypada podkreślić, że

¹⁹ Artykuł 1 pkt 23 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. „Art. 80a. § 1. Na wniosek oskarżonego, który nie ma obrońcy z wyboru, prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy wyznacza w postępowaniu sądowym obrońcę z urzędu, chyba że ma zastosowanie art. 79 § 1 i 2 albo art. 80. W takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy; § 2. Przepis § 1 zdanie pierwsze stosuje się odpowiednio do wyznaczenia obrońcy w celu dokonania określonej czynności procesowej w toku postępowania sądowego; § 3. O uprawnieniu do złożenia takiego wniosku oraz o tym, że w zależności od wyniku procesu oskarżony może być obciążony kosztami wyznaczenia obrońcy z urzędu, należy oskarżonego pouczyć przy doręczeniu mu odpisu aktu oskarżenia”.

²⁰ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994, s. 275–276.

²¹ Artykuł 1 pkt 24 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. „Art. 81 § 1. Jeżeli w warunkach określonych w art. 78 § 1, art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 oskarżony nie ma obrońcy z wyboru, prezes lub referendarz sądowy sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza mu obrońcę z urzędu”.

zarówno dotychczasowa regulacja kodeksowa²², jak i wskazany w projekcie nowelizacji model dostępu do pomocy prawnej wykraczają poza minimalny standard zobowiązań międzynarodowych, albowiem EKPCz uzależnia przyznanie pomocy prawnej od kumulatywnego spełnienia dwóch przesłanek: wykazania przez oskarżonego ubóstwa oraz analizy sprawy z punktu widzenia „interesu wymiaru sprawiedliwości”.

Kolejną nowością w materii obrony udzielanej *ex officio* jest wprowadzona przepisem art. 80a § 2 k.p.k. instytucja wyznaczenia obrońcy na zasadach określonych w § 1 przedmiotowego artykułu, celem udziału wyłącznie w określonej czynności procesowej w postępowaniu sądowym, co ma służyć zarówno uelastycznieniu przepisów o udziale w postępowaniu obrońcy z urzędu, a także zapobieganiu sztucznemu często utrzymywaniu obrońcy w dalszym toku postępowania albo wymuszaniu rozstrzygnięć o zwolnieniu obrońcy z dalszych obowiązków²³.

W tym miejscu należy wskazać na budzącą spore kontrowersje w środowisku prawniczym zmianę, wprowadzoną przedmiotową nowelizacją, w zakresie przyznania uprawnienia podejmowania obron karanych radcom prawnym²⁴. M. Bobrowicz, prezes Krajowej Rady Radców Prawnych, w wywiadzie dla „Rzeczypospolitej”, nie kryjąc radości z wyników sejmowego głosowania, podkreślał, iż decyzję posłów można nazwać epokową, gdyż kładzie ona ostatecznie kres nieograniczonemu monopolowi adwokatów w materii pomocy prawnej. Dotychczasowy — zupełnie niezrozumiały w skali europejskiej — li tylko rynkowy podział na dwa zawody prawnicze, mające taką samą wiedzę i kompetencje oraz wyróżniające się takim samym profesjonalizmem, powodował jedynie odgórne upośledzenie radców prawnych²⁵. Zgoła odmienne stanowisko wyraził natomiast prezes Naczelnej Rady Adwokackiej A. Zwara w wy-

²² S. Zabłocki, *Projektowane zmiany w Kodeksie postępowania karnego i innych ustawach, dotyczące statusu obrońcy i pełnomocnika*, „Palestra” 2006, nr 1–2, s. 209.

²³ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, s. 29–30.

²⁴ Artykuł 1 pkt 27 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. „Art. 82. Obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury i ustawy o radcach prawnych”.

²⁵ *Radcy prawni mają uprawnienia karne!*, „Rzeczpospolita” 30 sierpnia 2013, <http://prawo.rp.pl/artukul/1043490.html> (dostęp: 30 września 2013).

wiadzie udzielonym dla „Dziennika Gazety Prawnej”. Podkreślił, iż adwokatura w toku procesu legislacyjnego niejednokrotnie wskazywała na brak doświadczenia zawodowego oraz brak należytego przygotowania merytorycznego radców do pełnienia funkcji obrońcy, jednocześnie zapowiadając, że z całą pewnością Naczelna Rada Adwokacka zaskarży art. 82 k.p.k. — w kształcie przewidzianym nowelą — do Trybunału Konstytucyjnego²⁶. Mając jednak na uwadze fakt, iż szczegółowa analiza wyżej przedstawionych argumentów obu zantagonizowanych korporacji znacząco przekracza skromne ramy niniejszego opracowania, na marginesie jedynie wypada wspomnieć, iż teza o konieczności rozszerzenia uprawnień obrończych na radców prawnych ze względu na nieprzystającą do potrzeb praktyki obrończej liczbę palestrantów, w świetle danych zgromadzonych w Krajowym Rejestrze Adwokatów i Aplikantów Adwokackich Naczelnej Rady Adwokackiej — podających liczbę 15 084 adwokatów oraz 6217 aplikantów adwokackich²⁷, z których każdego roku około 75% kończy aplikację pozytywnie złożonym egzaminem zawodowym, wydaje się niczym niepoparta i gołosłowna.

Z punktu widzenia oskarżonego — wnioskodawcy, znaczenie ma również proponowana przez KKPK zmiana statuująca udział referendarzy sądowych w wydawaniu zarządzeń, co — jak czytamy w uzasadnieniu projektu nowelizacji — ma w efekcie prowadzić do odciążenia sędziów, prezesów sądów i przewodniczących wydziałów przez ukonstytuowanie możliwości podejmowania przez tę grupę zawodową decyzji o charakterze porządkowym i technicznym (a także mniej ważkich decyzji merytorycznych), a tym samym umożliwić wykorzystanie czasu sędziów w bardziej efektywny sposób²⁸. W świetle powyższego poza prezesem sądu właściwego do rozpoznania sprawy oraz sądu rozstrzygnięcie wniosku oskarżonego o ustanowienie obrońcy z urzędu będzie leżało w zakresie kompetencji referendarza sądowego.

²⁶ *Spór jest o prawo, nie o pieniądze*, „Dziennik Gazeta Prawna” 13 września 2013, s. 7–8.

²⁷ Dane na podstawie informacji zgromadzonych w Krajowym Rejestrze Adwokatów i Aplikantów Adwokackich Naczelnej Rady Adwokackiej, <http://www.rejestradwokatow.pl/KRAiAA/> (dostęp: 31 lipca 2013).

²⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, s. 2–3.

Twórcy nowelizacji zakładają, iż koszty związane z wprowadzeniem rozszerzenia zakresu obrony z urzędu na etapie postępowania jurysdykcyjnego nie powinny być nadmierne, jeśli uwzględnić sytuację, w których udział ten jest już w obecnym stanie zapewniony w świetle treści art. 78, 79, 80 k.p.k., możliwość wyznaczenia obrońcy tylko do poszczególnych czynności (art. 80a § 2 k.p.k.), oraz działanie obrońców z wyboru. Ponadto wyznaczenie obrońcy z urzędu nie jest równoznaczne z obciążeniem Skarbu Państwa wynikłymi z tego kosztami, albowiem rozstrzygnięcie w tym zakresie dokonywane będzie w oparciu o ogólne reguły dotyczące kosztów, wynikające z przepisów Działu XIV k.p.k. „Koszty procesu”, co w praktyce sądowej, oznacza możliwość obciążenia oskarżonego kosztami wyznaczenia obrońcy z urzędu w zależności od wyniku postępowania, pod warunkiem uprzedniego pouczenia o tym oskarżonego²⁹.

Ustosunkowując się do uwag Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Ministerstwa Finansów w zakresie nadmiernie szerokiej możliwości korzystania z obrońcy z urzędu w postępowaniu sądowym oraz dysproporcji między wysokimi kosztami a ograniczoną możliwością egzekucji orzeczeń w sprawach ponoszenia kosztów udziału obrońcy, KKKP w uzasadnieniu projektu nowelizacji podkreśla, że zmiana modelu wyznaczania obrońcy z urzędu w postępowaniu sądowym jest bezpośrednią i konieczną konsekwencją przyjęcia podstawowych założeń całej nowelizacji w postaci zwiększenia kontrydiktoryjności postępowania sądowego przy jednoczesnym ograniczeniu paternalistycznego modelu nadzoru organów procesowych nad realizacją uprawnień procesowych przez strony postępowania. Tak daleko idące zmiany implikują konieczność podniesienia poziomu ochrony praw oskarżonego przez zapewnienie mu pełnego dostępu do fachowej pomocy obrońcy, powodując, że sytuacja majątkowa oskarżonego staje się w istocie irrelevantna, aczkolwiek niezupełnie. Oskarżeni, składając wniosek o ustanowienie obrońcy z urzędu, zobligowani będą do uiszczenia opłaty sądowej, której wysokość docelowo będzie uregulowana w rozporządzeniu, a którą KKKP na etapie projektu nowelizacji szacuje na poziomie około 600 zł. Niepokój budzi jednak stwierdzenie użyte w oce-

²⁹ Cel ten spełnia przepis art. 338 k.p.k., w którym zawarto też pouczenie o możliwości złożenia samego wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu.

nie skutków regulacji projektu rządowego przedmiotowej nowelizacji, iż „nowo wprowadzana opłata stanowi swoisty mechanizm korekcyjny pozwalający na elastyczne kształtowanie strony popytowej”³⁰. Skoro zatem KKKP przyznaje, że za pomocą ustalonej wysokości opłaty ustawodawca dostosuje do pożądanego pod względem fiskalnym poziomu „stronę popytową”, czyli przewidywaną liczbę oskarżonych, chcących skorzystać z dostępu do obrony świadczonej przez profesjonalistów, to należy się zastanowić, czy szumnie głoszone rozszerzenie dostępu do obrońcy z urzędu w polskich realiach nie stanie się iluzoryczne. Przy obowiązującej w 2013 r. wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę³¹, ustalonego na poziomie 1600 zł, opłata sądowa od wniosku o ustanowienie obrońcy z urzędu stanowić będzie niemal 40% płacy minimalnej. Nie bez znaczenia pozostaje również, że sugerowana wysokość rzeczoney opłaty będzie najwyższą opłatą wskazaną kwotowo w ustawie o opłatach w sprawach karnych³², dorównując jedynie tej, którą obowiązany jest uiścić skazany na karę 15 lub 25 lat pozbawienia wolności. Tym bardziej zatem zdziwienie budzi stwierdzenie, iż „z uwagi na zobowiązania RP wynikające z art. 6 EKPCz nie jest możliwe wprowadzenie mechanizmu korekcyjnego polegającego na ograniczeniu dostępności nowo wprowadzonej obrony z wniosku”³³, albowiem opłata od niego ustalona na poziomie 600 zł będzie bez wątpienia stanowić dostateczną przeszkodę dla wielu oskarżonych. Zakładam oczywiście, że tacy oskarżeni będą mogli — w myśl przepisów art. 623 i 624 k.p.k. — złożyć wniosek o zwolnienie z kosztów sądowych w całości lub w części, przy czym rozwiązanie to implikować będzie konieczność przedłożenia sądowi stosownych dokumentów, gwoi udowodnienia trudnej sytuacji materialnej wnioskodawcy. *Ergo*: w opozycji do założeń rzeczoney nowelizacji na

³⁰ Ocena skutków regulacji rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 870 z dnia 8 listopada 2012 r., s. 42–43.

³¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 września 2012 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2013 r. (Dz.U. z 2012, poz. 1026).

³² Ustawa z dnia 23 czerwca 1973 r. o opłatach w sprawach karnych (Dz.U. z 1983 r., Nr 49, poz. 223 z późn. zm.).

³³ Ocena skutków regulacji rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, s. 42–43.

powrót uczyni sytuację majątkową oskarżonego relewantną. Tym samym, trawestując pogląd wyrażony przez A. Kordika, iż zadowolenie budzą przepisy zwiększające możliwość udziału obrońców w procesie, pozostaje jednakże obawa, że wysokie opłaty sądowe mogą okazać się dostępne tylko dla oskarżonych o odpowiednio wysokim statusie majątkowym³⁴.

Mimo że w ocenie skutków regulacji rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego wśród podmiotów, na które będzie oddziaływała znowelizowana ustawa, nie wymieniono *expressis verbis* skazanych³⁵, to w świetle przytoczonych argumentów, dotyczących odpowiedniego stosowania do obrony z urzędu na mocy art. 1 § 2 k.k.w. przepisów k.p.k., należy przyjąć, że w zakresie ustanawiania obrońcy z urzędu, skazany — zgodnie z proponowanymi nowelą zmianami — uprawniony będzie do złożenia stosownego wniosku, jednocześnie uiszczając od niego stosowną opłatę, bez konieczności wykazywania swojej niezamożności. Za rzeczonym poglądem przemawia również fakt zaniechania przez ustawodawcę przedmiotową nowelą jakiegokolwiek ingerencji w obecnie obowiązujące w k.k.w. przepisy dotyczące charakteru i zakresu prawa do obrony skazanego³⁶.

³⁴ A. Kordik, *Prawo do obrony*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” III, 1998, s. 93.

³⁵ Ocena skutków regulacji rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny i niektórych innych ustaw, s. 1–2.

³⁶ Artykuł 13 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw: „W ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557, z późn. zm.) wprowadza się następujące zmiany: 1) w art. 25 § 3 otrzymuje brzmienie: § 3. W pierwszej kolejności podlegają zaspokojeniu zasądzone roszczenia cywilne mające na celu naprawienie szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, a następnie należności sądowe; 2) art. 101 otrzymuje brzmienie: Skazanego po osadzeniu w zakładzie karnym należy bezzwłocznie poinformować o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach oraz o konsekwencjach wynikających z art. 139 § 1 Kodeksu postępowania karnego, a zwłaszcza umożliwić mu zapoznanie się z przepisami niniejszego kodeksu i regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, oraz poddać odpowiednim badaniom lekarskim i zabiegom sanitarnym; 3) art. 210 otrzymuje brzmienie: Przyjmując tymczasowo aresztowanego do aresztu śledczego należy go bezzwłocznie poinformować o przysługujących mu prawach i ciążących na nim obowiązkach oraz o konsekwencjach wynikających z art. 139 § 1 Kodeksu postępowania karnego, a zwłaszcza umożliwić mu zapoznanie się z przepisami niniejszego kodeksu i regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania,

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż przenosząc na podstawie art. 1 § 2 k.k.w. relację obrońca–oskarżony na grunt postępowania wykonawczego nie tylko moment powstania stosunku obrończego, w znowelizowanej regulacji stosunek obrony z urzędu ustanie w następujących sytuacjach:

1) w razie cofnięcia (odwołania) wyznaczenia, co może mieć miejsce między innymi:

a) jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono (art. 80a § 1 k.p.k.), to znaczy skazany ustanowił obrońcę z wyboru;

b) na uzasadniony wniosek skazanego (art. 81 § 2 k.p.k.);

c) na uzasadniony wniosek obrońcy (art. 81 § 2 k.p.k.);

2) w razie śmierci skazanego — postępowanie umarza się i tym samym kończy się rola obrońcy.

Bez zmian pozostałby zatem między innymi subsydiarny charakter obrony z urzędu w stosunku do obrony z wyboru, wynikający z art. 81 § 1 k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w. Ogranicza on bowiem wyznaczanie obrony z urzędu do wypadków obrony koniecznej lub obrony na uzasadniony wniosek oskarżonego, jeżeli nie ma on obrońcy z wyboru. Uzupełniający charakter obrony z urzędu wynika także z tego, że funkcje obrońcy z urzędu wygasają w zasadzie automatycznie z chwilą, gdy skazany udzieli upoważnienia do obrony obrońcy z wyboru³⁷. Bez rozstrzygnięcia pozostały zaś, stanowiące źródło sporu w doktrynie, kwestie dotyczące dopuszczalnej liczby obrońców z urzędu, możliwości jednoczesnego występowania w postępowaniu obrońcy z wyboru i obrońcy z urzędu oraz możliwości wyznaczenia obrońcy z urzędu zgodnie z preferencjami wnioskodawcy. Zgodnie ze stanowiskiem R. Łyczewka istota sprawy koncentruje się na obowiązku zapewnienia zarówno oskarżonemu, jak i skazanemu realnej obrony, spełnianej w warunkach nie gorszych niż obrona z wyboru. Gdyby więc przyjąć, że jeden obrońca z urzędu ze względu na zawilość sprawy i inne zobowiązania zawodowe nie mógłby w sposób należyty pełnić swych obowiązków, tudzież musiałby w nadmiernym stopniu korzystać

oraz poddać odpowiednim badaniom lekarskim i zabiegom sanitarnym; 4) w art. 211 uchyla się § 6”.

³⁷ R. Łyczewek, *Adwokat jako obrońca w polskim procesie karnym*, Warszawa 1989, s. 29.

z pomocy substytutów, to fakt ten przemawiałby za wyznaczeniem oskarżonemu lub skazanemu większej liczby obrońców, jednak w granicach limitowanych treścią art. 77 k.p.k. Nie doszłoby tym samym do sprzeczności z wykładnią gramatyczną, jednoznacznie wskazującą na wyznaczanie li tylko jednego obrońcy, albowiem prezes sądu lub referendarz sądowy mógłby ustanowić dwóch lub trzech obrońców z urzędu — dwoma lub trzema odrębnymi zarządzeniami³⁸. Odmienne stanowisko prezentuje A. Zachuta, twierdząc, iż przy obronie z urzędu poziom minimalny gwarantuje jeden prawnik o odpowiednich kwalifikacjach, a przy obronie z wyboru — trzech takich prawników zapewnia maksymalny poziom uprawnień, przy czym reglamentacja uprawnień podyktowana jest oczywistymi względami prakseologicznymi. Zarówno na gruncie obowiązującego, jak i postulowanego nowelizacją porządku prawnego również brakuje podstaw do wyboru przez wnioskodawcę osoby, która będzie sprawowała jego obronę³⁹, oraz przyznania wnioskodawcy prawa do posiadania więcej niż jednego obrońcy z urzędu i jednocześnie jednego lub dwóch z wyboru.

Abstrahując jednak od kwestii dopuszczalnej liczby obrońców z urzędu i potencjalnych wariantów jednoczesnego współdziałania z obrońcą lub obrońcami z wyboru, należy pochylić się nad ważką materią, którą akcentował między innymi C. Kulesza⁴⁰, mianowicie problematyką kontroli jakości działań obrońcy z urzędu przez państwo jako specyficznego „zlecniodawcy”, pokrywającego *de facto* koszty obrony. Między obroną z wyboru a obroną z urzędu nie może być różnicy jakościowej w aspekcie działalności obrończej wykonywanej z należytą starannością. „Wyznaczenie adwokata pełnomocnikiem z urzędu wkłada na niego nie mniejszy obowiązek troski i staranności w wykonaniu czynności zawodowych niż w sprawie zleconej przez klienta”⁴¹. Należy

³⁸ *Ibidem*, s. 31–32.

³⁹ Zgodnie ze standardem strasburskim życzenia oskarżonego (skazanego) co do wyboru obrońcy winny być uwzględniane jedynie w miarę możliwości, o ile szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie (orzeczenie z 11 grudnia 1976 r., skarga nr 7641/76, DR 10 (1977), s. 224).

⁴⁰ C. Kulesza, *Europejski standard efektywnej obrony z urzędu w orzecznictwie SN*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 8, s. 59.

⁴¹ Orzeczenie Wyższej Komisji Dyscyplinarnej z dnia 21 maja 1954 r., WKD 38/52, Biuletyn Naczelnej Rady Adwokackiej 1956, nr 1, s. 75, cyt. za: Z. Krzemiński, *Etyka adwokacka: teksty, orzecznictwo, komentarz*, Warszawa 2008, s. 55.

jednak pamiętać, że obowiązkiem obrońcy jest świadczenie obrony w danej konfiguracji procesowej najstaranniejszej, ale niekoniecznie prowadzącej do jakiegoś pożądanego przez oskarżonego lub skazanego wyniku — najczęściej „tylko” (a właściwie: aż) do zagwarantowania pełnego respektowania praw bronionego w danym postępowaniu i przedsięwzięcia wszelkich zgodnych z prawem i możliwych działań na jego korzyść⁴². Dopiero taką obronę można nazwać „rzeczywistą”⁴³. O ile jednak wykonywanie obowiązków obrońcy z wyboru podlega kontroli samego bronionego, który jest w stanie samodzielnie podejmować decyzje o zakresie i sposobie obrony, a także o zmianie obrońcy, o tyle w odniesieniu do wykonywania obrony przez obrońcę z urzędu obowiązek kontroli funkcjonowania wyznaczonych czy wyznaczonego obrońcy spoczywa także na sądzie.

Naturalnie sąd, który wyznaczył obrońcę z urzędu, nie może czuć się odpowiedzialny za każdy błąd czy zaniechanie z jego strony. Należy to do sfery specyficznych stosunków między oskarżonym lub skazanym a jego obrońcą. Jeśli jednak niewłaściwa postawa obrońcy jest widoczna i wystarczająco znana sądowi, ma on obowiązek odpowiednio zareagować. Może to uczynić, zamieniając obrońcę na innego, albo też korzystając z dyspozycji art. 20 § 1 k.p.k., niejako wymusić na nim pożądanę z punktu widzenia reprezentowanego podejście do sprawy⁴⁴. Przepis ten stanowi, że w wypadku rażącego naruszenia przez obrońcę lub pełnomocnika strony ich obowiązków procesowych sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zawiadamia o tym właściwą okręgową radę adwokacką lub radę okręgowej izby radców prawnych, żądając od dziekana właściwej rady nadesłania w wyznaczonym, nie krótszym niż 30 dni, terminie informacji o podjętych działaniach wynikających z za-

⁴² Nie można jednak gwarantować dokonywania przez obrońców tylko takich czynności, które są zgodne z poglądami wnioskodawców. Sąd nie może przy tym wyznaczać kolejnych obrońców z urzędu aż do uzyskania przez wnioskodawcę oczekiwanego przez niego efektu. Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 2008 r., IV KZ 52/08, R-OSNKW z 2008 r., poz. 1711, oraz postanowienie z dnia 17 września 2008 r., III KZ 92/08, R-OSNKW z 2008 r., poz. 1872.

⁴³ A. Bojańczyk, *Obronca i prawo do obrony. Uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 14 stycznia 2005 r., V KK 309/04*, „Palestra” 2006, nr 1–2, s. 73.

⁴⁴ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej*, „Biblioteka Palestry”, Warszawa 1992, s. 68.

wiadomienia. Odpis zawiadomienia przesyła się Ministrowi Sprawiedliwości. Należy przy tym pamiętać, iż owo naruszenie musi być rażące, co oznacza, że nie każde naruszenie będzie stanowiło podstawę do zawiadomienia rady adwokackiej lub okręgowej izby radców prawnych. Naruszenie obowiązków przez ww. podmioty będzie rażące, gdy zostanie dokonane w sposób wyraźny, oczywisty, niewątpliwy, bezsporny, istotny oraz wyjątkowo negatywnie odbije się na sytuacji mocodawcy. Rażące naruszenie może polegać, na przykład, na nieusprawiedliwionym niestawieniu obrońcy obowiązanych do czynności wskazanych w art. 79 § 3 k.p.k.⁴⁵

Często spotykany brak profesjonalizmu ze strony obrońców z urzędu, a także niedopełnianie obowiązków obrończych przy jednoczesnym nadużywaniu uprawnień w kierunku tak zwanej obstrukcji procesowej składania do gruntownej oceny oraz poszukiwania innowacyjnych rozwiązań na przykład w kierunku utworzenia na wzór anglosaskiego Biura Obrońcy Publicznego (ang. *Public Defender Office*), „Biura Obrońców z Urzędu”, w którego skład wchodziłyby osoby zainteresowane wykonywaniem tylko czynności w sprawach karnych⁴⁶. Inną propozycją, podnoszoną już w 2006 r. przez Prezesa Naczelnej Rady Adwokackiej S. Rymara, jest stworzenie preferencyjnych list adwokatów — specjalistów w określonych dziedzinach prawa. Chodzi o to, by sprawy dostawali ci, którzy chcą je prowadzić, i w ramach specjalizacji, którą uprawiają, co jednocześnie wpłynie na poziom obrony z urzędu⁴⁷. Jak podaje Ł. Bojarski, koncepcja biur obrońcy publicznego mogłaby się sprawdzić także w Polsce — obok systemu obrony z urzędu. Pozwoliłoby to na porównanie jakości pracy oraz kosztów w ramach obu modeli. Można zorganizować program pilotażowy w jednym z województw i ocenić jego efektywność, chociaż badania porównawcze przeprowadzone w innych krajach wskazały, że biuro obrońcy publicznego to model bardziej efektywny niż obrona z urzędu,

⁴⁵ A. Sakowicz, [w:] K.T. Boratyńska *et al.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 98.

⁴⁶ G. Artymiak, A. Masłowska, M. Trybus, *Obronca oskarżonego w procesie karnym — pomaga czy przeszkadza? (Zagadnienia wybrane)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2007, z. 7, s. 23–24.

⁴⁷ A. Łukasiewicz, *Obrona z urzędu — zło konieczne dla adwokata i oskarżonego*, „Rzeczpospolita” 20 listopada 2006, s. C3.

jakość pracy jest wyższa, a koszt podobny lub nawet mniejszy⁴⁸. Innym rozwiązaniem, które z powodzeniem mogłoby zostać wdrożone w polskim ustawodawstwie, jest model kontraktowania usług prawniczych (ang. *contracting, franchising*), polegający na wynajmowaniu poszczególnych kancelarii prawniczych lub konkretnych prawników do zajmowania się przez jakiś czas udzielaniem nieodpłatnej pomocy prawnej. Kancelaria godzi się udzielać takiej pomocy prawnej za wynagrodzenie pochodzące bezpośrednio od państwa bądź — co jest znacznie lepszym rozwiązaniem — za pośrednictwem niezależnej rady do spraw pomocy prawnej (ang. *Legal Aid Board*). Prawnik lub kancelaria, udzielając pomocy prawnej, mogą działać pod szyldem własnym (ang. *contracting*) lub na przykład szyldem Legal Aid Board (ang. *franchising*)⁴⁹.

Kompleksowe uregulowanie materii obrony pełnionej z urzędu ma kolosalne znaczenie, albowiem obrońca jako osoba godna zaufania jest gwarantem, iż w swoich działaniach będzie się kierował interesem reprezentowanego. W przypadku adwokatów gwarancję tę umacniają rygory odpowiedzialności dyscyplinarnej, wyznaczające standardy należytej i profesjonalnej reprezentacji. Przechodząc na grunt postępowania wykonawczego, należy wskazać, że pomoc obrońcy w tym stadium ma dla skazanego szczególne znaczenie. Wielu czynności przygotowawczych do obrony może on — wobec skazania go na bezwzględną karę pozbawienia wolności i przebywania w warunkach izolacji penitencjarnej — dokonać w praktyce li tylko przy pomocy swego obrońcy. Przykładowo można tu wymienić przejrzenie akt sądowych oraz znajdujących się w nich opinii i wywiadów. Przede wszystkim jednak możliwość uczestniczenia obrońcy w posiedzeniach sądu i składania w ich trakcie określonych wniosków jest w rzeczywistości znacznie większa, albowiem doprowadzenie skazanego leży wyłącznie w gestii sądu, niezależne od woli czy prośby skazanego⁵⁰.

Bez względu jednak na finał procesu legislacyjnego przedmiotowej nowelizacji⁵¹ w pełni wypada podzielić pogląd P. Kardasa, który podnosi, iż odpowiadając na pytanie o jakość, staranność i zaangażowanie re-

⁴⁸ Ł. Bojarski, *Czy instytucja obrony z urzędu wymaga zmian?*, „Palestra” 1999, z. 5–6, s. 57–58.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 58.

⁵⁰ B. Koch, J. Śliwowski, *op. cit.*, s. 10.

⁵¹ Na dzień powstania niniejszego opracowania nowelizacja została skierowana do Senatu RP.

alizujących pomoc prawną z urzędu prawników, należy mieć na uwadze nie tyle problematykę związaną z istotą i uzasadnieniem projektowanych przez ustawodawcę regulacji, ile przede wszystkim standard wykonywania profesji prawniczej. Przy czym fundamentalne znaczenie mają właściwie ukształtowany proces szkolenia i weryfikacji kompetencji zawodowych oraz nadzór nad prawidłowym wykonywaniem zawodu⁵². W świetle powyższego w pełni aktualny pozostaje wyrażony ponad pół wieku temu apel E. Merza, w którym wzywał on obrońców do wymaganego etosem wykonywanej profesji zaangażowania się w postępowaniu karnym wykonawczym w ochronę praw skazanego. Dopiero wtedy przyszła kodyfikacja, opierając się na istniejącej praktyce, będzie miała podstawę do bardziej gruntownego i szerszego uregulowania tego ważkiego dla obu stron stosunku obrończego zagadnienia⁵³.

The issue of public defence at executive stage in light of the bill of 27 September 2013 amending the act — Code of Criminal Procedure and certain other laws

Summary

The article raises the issue of influence of the proposed changes of the Code of Criminal Procedure on the Executive Criminal Code with regard to public defence for sentenced persons. According to the current regulation, a sentenced person can defend themselves in person or through legal assistance of his own choice or, if they do not have sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free. The author notes that the proposal of penal procedure reform will automatically change (through the use of Article 1 para. 2 of the Executive Criminal Code) the executive procedure. Sentenced persons will therefore not be obliged to prove their indigence to receive a public defender. They will only need to submit a simple application for a public defender without any further explanations. The only difficulty may be an application fee in the amount of 600 PLN. Having regard to the approval by the Sejm of the Republic of Poland of the revision of the above-mentioned law on 30 August 2013, the Marshal of the Sejm submitted an adopted bill to the President of the Republic of Poland for signature. The amendment is expected to enter into force at the beginning of July 2015.

Keywords: Executive Criminal Code, Code of Criminal Procedure, amendment, legal assistance, public defence, public defender, analysis.

⁵² P. Kardas, *op. cit.*, s. 24.

⁵³ E. Merz, *Obrona w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra” 1960, nr 3, s. 32.